

KAVRAMSAL MAKALE

Faiz Kavramı ve Tarihsel Perspektiften Faiz*

Dr. Erdal HARUNOĞULLARI, Bağımsız Araştırmacı, e-posta: erdalharunogullari@gmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9716-9838>

Prof. Dr. Mustafa ÇALIŞIR, Sakarya Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Sakarya, e-posta: calisir@sakarya.edu.tr
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5988-9508>

Öz

İnsanoğlunun tarih sahnesinde yer almaya başladığı ilk dönemden itibaren iktisadi faaliyetlerin normatif değerlendirmelerine dair tartışmalardan söz etmek mümkündür. Bu çerçevede iktisadi faaliyetlerle birlikte insanlığın farklı dönemlerinde faiz ve faizli uygulamalar olduğu bilinmektedir. Faiz sadece felsefi ve iktisadi çerçevede bir tartışma konusu değil ayrıca ilahi dinlerin de üzerinde durduğu önemli bir meseledir. Geçmişten günümüze faiz hem teknik hem de normatif yönüyle bireysel, toplumsal ve küresel boyutu açısından iktisadın en fazla tartışılan konuların başında gelmiştir. Farklı dönemlerde faiz yasakları veya faizle ilgili düzenlemeler/kısıtlamalar iktisadi yapı içerisinde yer almıştır. Faizle ilgili yasaklar tarihsel süreçte genellikle dini, sosyal ve felsefi temellere dayanmaktadır. Tarihin her döneminde gerek felsefi gerek dini referanslar temelinde faiz düşüncesine ve uygulamalarına kısıtlamalar ve yasaklar getirilmiş olduğunu ve günümüzde de bu tür tartışmaların devam ettiğini gözlemlemekteyiz. Çalışmanın amacı faiz kavramının yanı sıra tarihsel süreç içinde antik dönem uygarlıklarında, semavi dinlerde, Orta Çağ'dan günümüz ana akım iktisat literatürüne kadar faiz kavramının gelişiminin değerlendirilmesidir.

* Bu makale "Faizsiz Ekonomi Modeli (DSGD Modeli Çerçevesinde Bir Analiz)" isimli doktora tezinin bir bölümünün yeniden düzenlenmiş halidir.

Anahtar Kelimeler: Faiz, Faizin Tarihçesi, İslam Ekonomisi, İlahi Dinlerde Faiz, Ana Akım İktisat.

Makale Gönderme Tarihi: 06.10.2022

Makale Kabul Tarihi: 24.12.2022

Önerilen Atf:

Harunoğulları, E. ve Çalışır, M. (2022). Faiz Kavramı ve Tarihsel Perspektiften Faiz, *Sosyal, Beşerî ve İdari Bilimler Dergisi*, 5(12): 1777-1797.

Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences

2022, 5(12): 1777-1797. DOI:[10.26677/TR1010.2022.1159](https://doi.org/10.26677/TR1010.2022.1159)

ISSN: 2667-422X Dergi web sayfası: www.sobibder.org

CONCEPTUAL PAPER

The Concept of Interest and Interest from the Historical Perspective

Dr. Erdal HARUNOĞULLARI, Independent Researcher, e-mail: erdalharunogullari@gmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9716-9838>

Prof. Dr. Mustafa ÇALIŞIR, Sakarya University, Faculty of Political Sciences, Sakarya, e-mail:
calisir@sakarya.edu.tr
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5988-9508>

Abstract

It is possible to talk about economic activities since the first period when human beings started to take place on the stage of history. It is known that there are interest and interest rate loans in different periods of humanity along with economic activities. Interest is not only a matter of discussion in the philosophical and economic framework, but also an important issue that divine religions focus on. From past to present, interest has been one of the most discussed topics in economics in terms of both its technical and normative aspects, its individual, social and global dimensions. In different periods, prohibitions on interest or regulations/restrictions on interest took place in the economic structure. The prohibition on interest is generally based on religious, social and philosophical foundations in the historical process. In every period of history, we observe that restrictions and prohibitions have been imposed on the idea and practice of interest on the basis of both philosophical and religious references, and such discussions continue today. The aim of the study is to evaluate the development of the concept of interest in the historical process, in ancient civilizations, in monotheistic religions, from the Middle Ages to today's mainstream economics literature.

Keywords: Interest, The History of Interest, Islamic Economics, Interest in Divine Religions, Mainstream Economics.

Received: 06.10.2022

Accepted: 24.12.2022

Suggested Citation:

Harunoğulları, E. and Çalışır, M. (2022). The Concept of Interest and Interest from the Historical Perspective, *Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences*, 5(12): 1777-1797.

GİRİŞ

Ekonomik açıdan insan davranışları, insan ihtiyaçlarını nasıl tatmin ettiği konusunda zaman ve çevre değişkenlerine göre değerlendirilmektedir. İnsanın mal ve sermaye ile bağlantısı; onun toplumla ekonomik açıdan bağını incelediğimiz iş birliği, iş bölümü, rekabet gibi ilişkileri; kaynakların günümüzde ve gelecekte nasıl bölüştürüleceği noktasında kısa dönem ve uzun dönem analizleri iktisadi faaliyetlerin bir kısmıdır. Dolayısıyla ekonomi insanı iktisadi faaliyetlerde kullandığı tatmin araçlarına, çevreye ve zamana göre değerlendirmektedir. Bu değerlendirmede göz ardı edilen şey, iktisadi davranış ve faaliyetlerde insanın tutumunu belirleyen etkenlerden biri olan ahlak unsurudur. Ayrıca iktisadi açıdan ahlakın en temel kaynağı din faktörüdür. Diğer disiplinler açısından insan ele alındığında insanın değerlendirilmesi daha nitelikli daha isabetli olabilir. Sonuç olarak bir toplumdaki ortak değerlerin temelini oluşturacak ahlak unsuru, iktisadi faaliyetlerde bireylerin tercihlerini belirleyen temel unsur olacaktır. Bir toplumdaki iktisadi problemin çözümü için toplumun bütün dinamiğinin temel anahtarı olan ahlak yapısının bilinmesi, bireysel tercihlerin anlaşılması için büyük önem arz etmektedir (Akin, 1986). İnsan bencil ve rasyonel olmakla birlikte ahlak anlayışına sahip bir varlıktır (Taslaman, 2017). İnsanın ahlaki yönlerini görmezden gelerek yapılan iktisadi davranışların analizi bu yaklaşım çerçevesinde doğru değerlendirmeler sunamamaktadır.

Faizin ilk olarak kavramsal açıdan nasıl ortaya çıktığı konusunda kesin bir bilgi bulunmamakla birlikte faizli işlemlere veya faiz kavramına tarihsel açıdan farklı dönemlerde ulaşmak mümkündür. İktisadi faaliyetlerin en ilkel dönemlerinde faiz belirli malların takasında alınan bir fazlalıkken tarihsel süreçte ticari faaliyetlerin gelişmesine paralel olarak faizli uygulamalar da gelişerek yaygınlaşmıştır (Pıçak, 2012). Dolayısıyla tarihin ilk dönemlerinden itibaren faizin insan doğasına ve ahlakına uymayan bir olgu olduğu kabul edilmektedir. Faizli uygulamalara sınırlar getirilerek bu uygulamalar kontrol altına alınmaya çalışılmıştır (Özsoy, 2022). Farklı dönemlerde din adamları, filozoflar ve iktisatçılar faiz konusunu detaylı olarak değerlendirmişlerdir.

Çalışmamızın ilk bölümünde, faizin farklı tanımları ele alınmıştır. Sonraki bölümde Antik dönem uygarlıklarında faiz ile ilgili değerlendirmeler ortaya konulmuştur. Daha sonraki başlıkta ilahi dinlerde faiz kavramı incelenecek ve takip eden bölümde Orta Çağ'da faiz ile ilgili yaklaşımlar değerlendirilecektir. Son bölümde ise tarihsel perspektif ışığında faiz ile ilgili değerlendirmeler yapılacaktır. Çalışma betimsel analiz yoluyla geniş bir literatür analizi ile gerçekleştirilmiştir.

FAİZİN TANIMI ve KAPSAMI

Faizle ilgili çeşitli tanımlamalar görmek mümkündür. Bu tanımlamalar farklı ifadelerle sunulmakla birlikte anlam açısından benzerdir. Genel olarak faiz paranın kullanımı karşılığında ödenmesi gereken bedel olarak tanımlanmaktadır (Kuyucak, 1960; Oğuz, 1964; Hatipoğlu, 1967; Zarakolu, 1968; Pıçak, 2012; Seyidoğlu, 2012). Faiz kelimesi için İngilizcedeki karşılık "interest" terimidir. Bu terim borç veren için alternatif yatırım fırsatlarının değerlendirilememesi varsayımı ile oluşan alternatif maliyetin karşılanmasını sağlayan fazlalık (Latince 'interesse') olarak nitelendirilmektedir. Benzer bir diğer terim de tefecilik anlamına gelen latince "ustura" kelimesine dayanan "usury" terimidir. Bu terim borç veren kişinin bu işlemde elde ettiği net kârı ifade etmektedir. Antik Yunan literatüründe ise bu terimin karşılığı çocuk anlamına gelen "tocos" ifadesidir. Buna göre Aristoteles paranın daha fazla para doğurmasını gerektiğini bu terim yoluyla ifade etmiştir. Bir diğer terim ise Kitab-ı Mukaddes'te geçen İbranice "neshekh", "tarbit" ve "marbit" terimleridir. "Neshekh" borçlunun maruz kaldığı fazla ödeme, "tabit" ve "marbit" ise alacaklının elde ettiği fazlalığı ifade etmektedir. Faizin Arapça karşılığı ise Kur'an-ı Kerim'de ifade edildiği üzere karşılıksız bir artışı ifade eden ribâ (faiz) kelimesidir (Anjum, 2018).

Arapçada faiz kelimesinin karşılığı olan ribâ fıkhi bir terim olarak, belirli malların belirli satışlarında şart koşulan veya ortaya çıkan fazlalık ile ödünç işlemlerinde ödünç verilen bir mal için geri ödemede şart koşulan fazlalık olarak tanımlanmaktadır (Özsoy, 2022). Gerçek anlamda faiz sermaye sahibi ile borç alan kişi arasındaki bu borç ilişkisi sonucunda ortaya çıkan fazlalıktır. Dolayısıyla ribâ sadece haksız elde edilen bir fazlalık olarak değil ayrıca böyle bir fazlalığı elde etmeyi sağlayan işlem şeklinde de tanımlanmaktadır. Ribâyâ konu olan mal "misli (kendi türündeki diğer mallar ile benzer özelliklere sahip), mütekavvim (kullanılması ve faydalanılması İslam'a göre uygun olan) ve menkul (ekonomik bir değeri bulunan, bu değeri nakit paraya çevrilebilen ve taşınabilir) mal"dır". Dolayısıyla bir malın iktisadi bir değere sahip olduğu ve standart bir niceliğe sahip olduğu söylenebilir ise bu malın ribâyâ konu olduğu ifade edilebilir (Bayındır, 2018b).

Faiz, borç verilen mal veya paraya karşılık vade sonunda belirli bir fazlalık alınması veya vade sonunda borcun öden(e)memesi durumunda vadenin uzatılarak borca ek bir bedelin eklenmesi olarak tanımlanmaktadır. Burada işlemin kendisi de fazlalığın kendisi de faiz olarak ifade edilmektedir (Öztürk, 2008). Tarih boyunca farklı toplumlarda faiz uygulamaları ve faiz ile ilgili iktisadi ve ahlaki eleştiriler yapılmıştır. Dini referanslarla birlikte sosyal anlayışlar ekseninde de faiz ile ilgili geniş bir literatür bulmak mümkündür (Akın, 1986). Faizle ilgili teorik çalışmalar genellikle son iki asırda yapılmış olsa da neredeyse tüm tarih boyunca farklı din, kültür, ideoloji ve felsefe alanlarında faiz tartışmalı bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır. Günümüzde neredeyse tüm iktisadi ve finansal faaliyetlerin bir parçası olan faizi sadece iktisadi bir mesele olarak ele almak mümkün değildir. Faiz ilahi dinlerin ve felsefenin de konusudur. Faizin iktisadi faaliyetlerin vazgeçilmez bir aracı olduğunu ileri süren yaklaşımların yanı sıra terk edilmesi gereken bir sömürü aracı olduğunu kabul eden yaklaşımlar da bulunmaktadır (Pıçak, 2012).

ANTİK DÖNEM MEDENİYETLERİNDE FAİZİN MEŞRUIYETİNE DAİR ETİK YAKLAŞIMLAR

Tarihte faizle ilgili ilk yazılı kaynaklardan birisi Hammurabi kanunlarıdır. Bu dönemde kanunla sınırlandırılmış bir faiz oranı uygulanmıştır (Elbir, 1952). Ancak Mİlattan önce 3000 yıllarına kadar uzanan Sümer döneminde de faizin bir borç alma aracı olarak kullanıldığı bilinmektedir. Ancak muhtemelen faiz ve kredi anlayışının izlerini tarih öncesi dönemde de bulmak mümkündür (Homer ve Sylla, 2005). Eski dönemlerde olduğu gibi günümüzde de faiz, teorik ve pratikte hem bireysel hem toplumsal hem de küresel ölçekte bir ekonomik tartışma konusu olmuştur. Bu tartışmalar farklı dönemlerde faiz yasakları veya faizle ilgili düzenleme/kısıtlama şeklinde kendini göstermiştir. Faiz yasakları tarihsel süreçte genellikle dini, sosyal ve felsefi temellere dayanmaktadır. Yahudilik, Hristiyanlık ve İslam gibi semavi dinlerde olduğu gibi eski Mezopotamya medeniyetleri, Antik Yunan ve Roma kaynaklarında da faiz ile ilgili yasak veya düzenlemelere ulaşmak mümkündür (Homer ve Sylla, 2005).

Antik medeniyetlerde etik anlayışının etkisinden dolayı faiz ve tefecilik hukuki olarak yasaklanmıştır. Antik Çağ filozofları paranın kendisinin değerli olmadığına inanmış, bu yüzden faiz uygulamasının adil olmadığını ileri sürmüşlerdir. Buna göre birçok filozof faizi kınamış ve yasaklamıştır. Onlara göre para sadece bir takas aracıdır. Para üzerinden borçların geri ödemelerinin artmayacağı ve faizin adaletsiz bir uygulama olduğu düşünülmüştür (Afzal-ur Rahman, 1976; Anjum, 2018).

Antik Yunan döneminde Eflatun faizin yasak olması gerektiğini öne sürerken iki temel husus üzerinde durmaktadır. Bunlar anlaşmalarda tarafların kendi risklerini üstlenmeleri gerektiği (Bloom, 1968) ve paranın kendi başına değer üretmeyeceği anlayışıdır. Aristo'ya göre ise faiz ile

para kazanmak veya servet arttırmak doğal bir yöntem değildir. Paranın temel görevi mübadeleyi sağlamaktır (Aristoteles, 1975). Faizle borç vermek ilahi kanunu çiğnemek, bencilce ve ahlak dışı davranmak, adaletsizliğe ve sömürüye neden olmak gibi görülmektedir. Dolayısıyla paradan para kazanılamayacağı düşünülmektedir (Azid vd., 2018). Ayrıca Aristoteles'e göre paranın istiflenmesi etik değildir. Çünkü para kendi başına üretken değildir (Akalin, 2009). Bir takas işlemi sürecinde paranın yalnızca el değiştirilerek kazanç oluşturması adil görülmemekte ve bu haliyle hem faiz hem de tefecilik haksız bir kazanç olarak ifade edilmektedir (Afzal-ur Rahman, 1976; Ekelund ve Hebert, 1997; Piketty, 2014).

Seneca, Cato ve Cicero gibi ilk dönem Romalı düşünürler de faizi kınayan benzer ifadelerde bulunmuşlardır. Adaletin ahlaki gerekçelerini benimseyen Eflatun faizi ideal devleti için bir tehdit olarak görmektedir. Bununla birlikte faizin ve tefeciliğin ortadan kaldırılması için, üzerinde komünizmin hâkim kılındığı bir yönetim sınıfının ticareti ve parayı kontrol etmesi gerektiğine inanılmaktadır (Küçükkalay, 2018). Faiz gelir dağılımını bozarak yoksulluğun artmasına neden olmakta; bencillik, kıskançlık ve ahlaksızlık gibi toplumsal problemlere yol açmaktadır (Gül, 2001).

Antik Yunan ve Roma dönemlerinde mutluluğa ulaşmanın yolu istek ve arzuları arttırmak değil kontrol etmek ve ihtiyaçları sınırlamak şeklindedir. Bu dönemde ekonominin ana unsuru tarımdır. Ekonomik ihtiyaçlar toplumun ihtiyaçları odağında planlanmış ve problemlerin ortaya çıkması önlenmiştir (Öztürk, 2008). Rasyonalist bir şekilde benimsenen bu görüşün temelinde adaletin otoritelerce dikte edilmesi fikri yatmaktadır (Anjum, 2018).

Antik Mısır, Sümer, Babil, Mezopotamya, Asur ve Eski Yunan toplumlarında olduğu gibi Roma'nın ilk döneminde de faizin kınandığı ve faize kanuni sınırlamalar getirildiği bilinmektedir (White, 1960; Karakuş, 2006; Kızıltepe ve Yardımcıoğlu, 2018). Firavunlar dönemindeki Mısır'da faizin anaparayı geçmesi yasaklanmıştır (Küçükkalay, 2018). Antik Hint kaynaklarında da faizli borç uygulamaları hakkında bilgi almak mümkündür. Budizm gibi Hinduizm'de de faize karşı uyarılar görülmekle birlikte daha sonra faiz ve tefecilik ayrımı yapılarak faize izin verilmiş ve tefecilik yasaklanmıştır (Visser ve Macintosh, 1998; Azid vd., 2018). Antik Hintlerde aşağı kastlarda faiz uygulanırken, yüksek kastlarda faiz tamamen yasaklanmıştır. Sosyal statünün ve asaletin artması faizin kınanması ve yasaklanması eğilimini de arttırmaktadır (Küçükkalay, 2018). Antik Roma döneminde de tefecilik ve katillik nefret duyulacak işler olarak görülmektedir (Azid vd., 2018). Antik Yunanda olduğu gibi Roma'da da borcunu ödeyemeyenler alacaklılarının kölesi haline gelmiş, borçlunun sorumluluğu malı ve zimmetiyle, faiz haddi ise %12 olarak sınırlandırılmıştır. Jüstinyen döneminde ticaretteki bu oran sürdürülmüş, ancak asillere %4 sınırı getirilmiştir (Küçükkalay, 2018).

İLAHİ DİNLERDE FAİZ

Genel olarak tüm inançlarda faizin ve tefeciliğin detaylı olarak ele alınmış olduğunu ve faiz ile ilgili yaklaşımların olumsuz olduğunu, faizin tenkit edilmekte ve kınanmakta olduğunu söylemek mümkündür.

İlk çağ filozofları olan Eflatun ve Aristo için faiz, din ve ahlak açısından uygun görünmeyen bir uygulamadır (Kızıltepe ve Yardımcıoğlu, 2018; Özsoy, 2022). Eflatun ve Aristo dönemlerinde faiz, insan ahlakını ve toplumsal düzeni bozan bir unsur olarak görülmüştür. Eski ahit öğretileri ve sonrasında Hristiyanlığın gelmesi ile faiz daha çok dini referanslara dayanan bir yasak olarak görülmüştür. Sonraki dönemde Skolastik felsefenin etkisi ile akli zeminde ele alınmaya çalışılan faizli uygulamalar, dini referanslardan uzak bir şekilde değerlendirilerek zamanla belirli gerekçelerle kabul edilmeye başlanmıştır. Daha sonra faizin meşru kabul edildiği görüşler, yerini

uygulanacak faizin nasıl olacağı ile ilgili tartışmalara bırakmıştır. Bu kapsamda faiz oranlarının ne olacağı, faizin ekonomik sistemdeki işlevi ve devletin faiz konusundaki rolü tartışılmaya başlanmıştır (Küçükkalay, 2018).

Orta Çağ'da dini yaklaşımlar genel olarak egemen olduğu için Skolastik dönemde genel olarak Aristocu yaklaşım geçerlidir. İnsanların birbirlerine karşılıksız olarak yardım etmeleri ve sermaye sahiplerinin faizle borç verdiklerinde emek veya çaba sarf etmeden kazanç sağlamaları faizle ilgili bu düşüncenin yerleşmesinde etkili olmuştur (Savaş, 1999).

Musevilikte Faiz

Faiz ile ilgili kavramsal tartışmalar hemen bütün semavi dinlerde görülmektedir. Musevilikte faizli işlem yapmak yasaklanmıştır. Tevrat'taki Mezmurlar (15: 5), Mısırdan Çıkış (22: 25), Tesniye (23: 19-20), Hezekiel (22: 8,12) ve Levililer, (25: 35-37) ayetlerinde faizli borç ve ödünç verme işlemlerinin açık bir şekilde yasaklanmıştır. Ancak bu yasağın Tesniye'de ayetlere (23: 19-20) göre sadece Yahudiler arasında geçerli olduğu düşünülmüştür (Tevrat, 2022). Eski Yahudi ileri gelenleri ise faiz kuralını esnetmek istemiş, ancak faiz yasağını Tevrat'tan tümüyle kaldıramadığı için Tevrat metnini tahrif ederek faiz yasağının sadece kendi aralarında geçerli olduğunu ve faizin Yahudi olmayanlardan alınabileceği anlayışını yerleştirmişlerdir. Tevrat'taki bu tahribat, ayetlerin topluca değerlendirilmesinde açığa çıkmaktadır. Musevilerin Musevi olmayanlardan faiz almalarının temel nedeni ise faizin borç alanı zayıflatması anlayışıyla düşmanlarına üstün gelme istekleridir. Bunun sonucunda Yahudilerin kendi aralarında faizli işlem yapmaları haram olarak benimsenmiş, ancak Yahudi olmayanlardan faiz alınabileceği görüşü ortaya çıkmıştır (Bayındır, 2018a). Günümüz Yahudi anlayışına göre Musevilerin Musevi olmayanlarla yaptığı ticaretlerde faiz alması uygun görülmektedir (Visser ve Macintosh, 1998; Azid vd., 2018).

Hristiyanlıkta Faiz

İncil'de Tevrat'taki gibi faizle ilgili açık hükümler görülmemektedir. Hristiyan öğretilerine göre faiz de kâr da caiz görülmemektedir. Özellikle paradan elde edilen artı kazanç kesin surette yasaklanmıştır (Visser ve Macintosh, 1998). İncil'de faizin hoş olmayan bir uygulama olduğu ile ilgili ifadeler bulunmakla birlikte faizle ilgili açık hükümlere rastlanmamaktadır. Matta İncil'i (Matta 5: 42; 6: 19- 24; 7: 7; 10: 9) ayetlerinde ve Luka İncil'i (Luka 6: 30-35) ayetlerinde dolaylı olarak faizle ilgili olumsuz görüş bulunmaktadır (Hebermann, 2014). İncil'de (Luka 6: 34) "Birbirlerine ondan bir karşılık ummak için ödünç verirsiniz, bunun için hangi teşekkür beklenir? Günahkârlar da bir şey almak için birbirlerine ödünç verirler?" denilerek ödünç verme işleminde bir karşılık beklenmesinin yanlışlığı ifade edilmiştir. Bu anlayışın temelinde yoksul kesimleri gözetme, özgecilik ve fedakârlık gibi önemli görülen vasıflar yatmaktadır (Azid vd., 2018). İncil'e göre faizin haram ve yasak olduğu açık bir şekilde ortaya konulmasa da kiliselerin ortaya koyduğu yaklaşımda faiz konusundaki genel tutum ve anlayış açıkça görülmektedir (Pıçak, 2012). Dolayısıyla Hristiyanlıktaki faiz yasağı uygulamaları Hristiyan din adamlarının görüşlerine dayanmaktadır (Deniz, 2006). Örneğin 4. yüzyılın ilk çeyreğinde İznik konsili (First Council of Niceae) Hristiyan din adamlarının faizli işlem yapmalarını yasaklamıştır (Hebermann, 2014). 5. yüzyıla gelindiğinde Papa Büyük Leo faizin utanç duyulması gereken (turpe lucrum) bir kazanç olduğunu, tefecilik yapan kilise görevlilerinin aforoz edileceklerini ilan etmiştir (Pıçak, 2012; Usury, 2022). Hristiyanlıkta faizin kilise ve insanlar için küçük düşürücü sömürü aracı olduğu, faizin sadece nakit işlemlerinde değil tüm mübadelelerdeki her çeşit fazlalığın faiz olduğu Allah tarafından faizin her türünün yasaklandığı pek çok Hristiyan din adamı tarafından

ortaya konulmuştur (Pıçak, 2012). Faiz hem borç alan hem borç veren için zararlıdır. Ayrıca faizli borç veren hürsıza benzetilmektedir (Deniz, 2006).

Kiliseler ve Hristiyan din adamları faizin yasak olduğu görüşünü uzun süre benimseyerek faizli işlemler yapmama konusunda hassasiyet göstermişlerdir. Feodalist dönemde Orta Çağ kilisesi faiz ve tefecilik uygulamalarının ahlak dışı ve cennete ulaşmaya engel olduğu görüşünü benimsemiştir. Bu dönemdeki skolastik düşünceye göre faiz kazancı adaletsiz olarak nitelendirilmektedir (Ekelund ve Hebert, 1997; Anjum, 2018).

İslam'da Faiz

Faiz İslam literatüründe ribâ olarak adlandırılmaktadır (Döndüren, 1992). Faiz veya ribâ fazlalık, artma, büyüme, gelişme, şişme, çoğalma, yükselme gibi anlamlara gelmektedir. İstilahta fıkıh literatürde farklı tanımlamalar bulunmaktadır. Toprağın suyla kabarması, bir malın çoğalması veya artması, çocuğun büyümesi veya gelişmesi, tepecik ve mal miktarındaki artış gibi ifadeler ribâ kavramı ile ilişkilidir (Bayındır, 2018b). Sözlükte hem “bir şeyin kendi içinde bulunan” hem de “iki şey arasında mukayeseden ortaya çıkan fazlalığı” ifade etmek için de kullanılmaktadır. Kur'an'da tüm bu farklı anlamlarıyla ribâ kavramını görmek mümkündür. Fıkıh literatüründe ise en yalın haliyle “borç verilen bir parayı veya malı belli bir süre sonunda belirli bir fazlalıkla yahut borç ilişkisinden doğan ve süresinde ödenmeyen bir alacağa ek vade tanıyıp bu süreye karşılık onu fazlalıkla geri alma veya bu şekilde alınan fazlalık” ribâ olarak tanımlanmaktadır. Cahiliye Arapları döneminde ribâ ve ribâ kelimesinden türetilen diğer kelimeler daha çok terim olarak borcun vadeye göre veya vadenin uzatılması durumunda artmasını ifade etmek için kullanılmıştır. Borçlu, vadeyi uzatma ve borcu erteleme karşılığında alacaklıya belli bir fazlalık önermektedir. Borçlu belirli aralıklarla faiz ödemelerini yapmakta, vade sonunda ise ana parayı ödemektedir. Borçlunun ödeme yapmadığı durumlarda ise vade uzatılarak faiz miktarı artırılmıştır (Özsoy, 2022). Kur'an'daki rivayetlerine bakıldığında faizle ilgili tanımın açık bir şekilde yapılmadığı düşünülebilir. Bu durumdan, Cahiliye döneminde Arap toplumunda uygulanan faizin mahiyetinin yaygın bir şekilde bilinmekte olduğu anlaşılmalıdır (Ebu Suud, 1988; Öztürk, 2008).

Kur'an'daki faiz (ribâ) ayetleri nüzul sırasına göre dört grupta incelenebilir. Bu ayetler incelendiğinde faizin İslam'ın nüzülü ile yasaklandığı fakat faiz yasağının aşama aşama gerçekleştiği görülmektedir. Faiz ayetleri belirli zamanlarda peş peşe bir anlam bütünlüğünü takip edebileceğimiz şekilde nazil olmuştur.

İlk aşamada “İnsanların mallarında artış olsun diye faizli ödünç verdikleriniz Allah katında artmaz. Allah'ın hoşnutluğunu isteyerek verdiğiniz zekâta gelince, işte (mânevî kârlarını) kat kat arttıranlar onu verenlerdir.” Mekke dönemi ayetinde faiz kötülenmiş ve kınanmıştır (Rum 30: 39). Bu ayette açık bir yasak bulunmamasıyla birlikte Cahiliye döneminde çok yaygın bir uygulama olan vadesinde ödenmeyen borca uygulanan kat kat faiz yerine zekât gibi karşılıksız paylaşım vazedilmektedir. Zor durumda olanlara faizle zulmetmek yerine onlara zekât vererek yardım etmenin Allah katında asıl kazançlı olan davranış olduğu buyurulmuştur. Bu aşama daha sonra gerçekleşecek faiz yasağı için bir hazırlık mahiyetindedir. Yerleşik bir uygulamanın ortadan kaldırılması için toplum maddi ve manevi olarak kademeli olarak hazırlanmaktadır. Şüphesiz Allah terbiye edenlerin en hayırlısıdır. İkinci aşamada Medine döneminde inen Nisa Suresi 160-161 ayetlerinde “Yahudilerin zulmü sebebiyle, bir de pek çok kimseyi Allah yolundan engellemeleri, kendilerine yasaklandığı halde faizi almaları ve haksızlıkla insanların mallarını yemeleri yüzünden önceden helâl kılınan temiz ve iyi şeyleri onlara haram kıldık ve içlerinden inkâra sapanlara acı bir azap hazırladık.” ayetinde daha önce faiz yasağına uymayan Yahudiler ve karşılaştıkları sonuç örnek gösterilerek mü'minler uyarılmaktadır (Erdem, 2018).

Sonraki aşamada faizin kesin surette yasaklandığı ayetler iki farklı surede sırasıyla nazil olmuştur. Bunlar “Ey iman edenler! Kat kat faiz yemeyin. Allah’a itaatsizlikten sakının ki kurtuluşa eresiniz.” (Âl-i İmrân 3: 130), “Onlar, doğru yol karşılığında sapkınlığı, mağfiret karşılığında azabı satın almış kimselerdir. Ateşe ne kadar da dayanıklı olmuş! Bu azabın sebebi, Allah’ın, kitabı hak olarak indirmiş olması ve kitap hakkında aykırı görüşlere sapanların derin bir ayrılıkçılık içine düşmüş bulunmalarındır.” (Bakara 2: 175-176), “Ey iman edenler! Öldürülenler hakkında kısas size gerekli kılındı. Hüre hür, köleye köle, kadına kadın. Ancak her kime, kardeşi tarafından bir şey başlanırsa artık ona hakkaniyetle uymalı ve diyeti ona güzellikle ödemelidir. Bu, rabbinizden bir hafifletme, bir rahmettir. Bundan sonra kim haddi aşarsa ona elem verici bir azap vardır. Kısasta sizin için hayat vardır, ey akıl sahipleri, umulur ki sakınırsınız.” (Bakara 2: 178-179) ve “Kâfirler için hazırlanmış ateşten sakının. Allah’a ve peygambere itaat edin ki rahmete erdirilesiniz.” (Âl-i İmrân 3: 131-132) ayetleridir. Burada açıkça yasaklanan faiz türü Cahiliye faizi diye bilinen vadesinde ödenemeyen borçlara vade sonunda anapara ve faizinin birleştirilmesiyle oluşan tutara yeniden uygulanan faizdir. Allah bu faiz türünü uygulayanları kafirler için hazırlanan cehennem ateşiyle tehdit etmektedir. Ağır toplumsal sorunlara yol açan bu faiz türü daha sonra Mekke’nin fethedilmesiyle kaldırılmıştır. Son olarak “Faiz yiyenler ancak şeytanın çarparak sersemlettiği kimse gibi kalkerler. Bunun sebebi onların, “Alım satım da ancak faiz gibidir” demeleridir. Hâlbuki Allah alım satımı helâl, faizi ise haram kılmıştır. Artık kime Allah’tan bir öğüt erişir de faizciliği bırakırsa geçmişteki kendisininidir, durumunun takdiri Allah’a aittir. Kim de yine faizciliğe dönerse işte bunlar orada devamlı kalmak üzere cehennemliklerdir. Allah faizi tüketir, sadakaları ise arttırır ve Allah hiçbir inkârcı günahkârı sevmez. Şüphe yok ki iman edip dünya ve ahiret için yararlı şeyler yapanlar, namaz kılanlar ve zekât verenlerin rableri katında ecirleri vardır; onlara ne korku vardır ne de üzüleceklerdir. Ey iman edenler! Allah’tan korkun ve gerçekten iman etmiş iseniz faizden kalanı bırakın. Bunu yapmazsanız Allah ve resulü tarafından size bir savaş açıldığını bilin. Eğer tövbe ederseniz, haksızlık etmemek ve haksızlığa uğramamak üzere anaparanız sizindir. Eğer eli darda olan birisi borçlu ise eli genişleyene kadar beklemek gerekir. Şu da var ki, başışlamanız, eğer bilerseniz sizin için daha hayırlıdır. Bir günden sakının ki, onda Allah’a döndürüleceksiniz, sonra herkese hak ettiği tam olarak verilecek ve onlara haksızlık edilmeyecektir” (Bakara 2: 275-281) ayetlerinde artık faiz tüm detaylarıyla ifade edilerek kesin bir surette yasaklanmıştır. Faize bulaşanların yapacağı şey ise anaparanın alınması ve faizin terkedilmesidir. Ödünç verme işleminde alacaklının tek hakkı anaparasıdır. Bu ayetlerde faiz ve ticaret ayırımına dikkat çekilerek reel ekonomik faaliyet olan ticaret helal kılınmıştır. Ayrıca bu ayetlerde borç hukukunda güzel ahlakın benimsenmesine dikkat çekilmektedir. Allah (CC) Müslümanlar özelinde tüm insanlara adil ve dayanışmacı bir iktisadi düzen tavsiye etmektedir. Buna göre tüm detaylarıyla yasaklanan faiz uygulaması bu iktisadi düzenin önündeki en temel engel olarak anlaşılmaktadır.

Aynı türden para ya da malların peşin mübadelesinde bu mal ve paralardan birinin bedelindeki fazlalık faiz sayılmaktadır. Bu faize fazlalık faizi (ribe’l fadl) denilmektedir. Bu faiz, aynı türden iki para ya da malın peşin mübadele edilmesi durumunda herhangi birinde oluşacak fazla bedel ile gerçekleşmektedir. Kastedilen fazlalık, nicelik olarak ölçülebilir mahiyette bir fazlalıktır. Taraflardan birine artı fayda sağlayan kalite veya işçilik farkı durumu değiştirmemektedir. Aynı malların vadeli satışında (parayla yapılan alım- satım müstesna) mallardan birinin veya ikisinin vadeli olması durumu faiz doğurmaktadır. Bu ve benzeri alışverişte misli ve kıyemî mal ayırımı yapılmamaktadır. Bu faiz vade faizi (ribe’n nesie) olarak bilinmektedir. Aynı ya da farklı tür malların vadeli mübadelelerinde gerçekleşmektedir. Mübadele edilecek bedellerin eşit olması durumu değiştirmemektedir. Alışveriş faizi ile ilgili yasak, alışverişe konu olan malların vasıf, miktar ve kalite açısından bilinmesini ve parasal değerinin sağlıklı bir şekilde hesaplanmasını sağlamak, para piyasasını korumak ve aldanmaların önüne geçmek esasına dayanmaktadır.

İslam'a göre uygun olması için vadeli satışlarda mübadele edilecek bedellerden birinin para olması gerekmektedir. Bu tür bir mübadelede para peşin iken mal vadeli, mal peşin iken para vadeli olabilmektedir (Saraç, 2018; Özsoy, 2022).

Hadis kaynaklarında faiz (ribâ) kavramıyla ilgili çok sayıda referans bulunmaktadır. Bu kaynaklarda Kur'an-ı Kerim'deki ribâ ile ilgili kullanılan terimsel anlamlar dışında haksız kazanç veya haram mal gibi kullanımlar da bulunmaktadır. Faiz yasağı ile ilgili hadisler genel olarak Kur'an'daki faiz ile ilgili ayetleri açıklama mahiyetindedir. Genel olarak aynı nitelikteki iki farklı malın farklı miktarları ile vadeli değişimi ile ilgili hadislerden anlaşıldığı üzere peşin değil vadeli borç işlemlerinde faiz gerçekleştirilebilmektedir. Ayrıca misli mallar (altın, gümüş, buğday, arpa, hurma ve tuz) arasında yapılan faizli işlemlerin ele alındığı hadislerde bu gibi malların değişimi bir ticari vasfa sahip olmayıp benzer mallar arasındaki vadeli borç işlemi veya bir tür kredi işlemidir. Alış- veriş işlemi gibi bir ticari faaliyetin farklı mallar arasında olabileceğine dikkat edilmelidir. Bir diğer önemli nokta ise faizin ortaya çıkması borç ilişkisi ile bağlantılıdır (Bayındır, 2018b).

Alacaklıya menfaat sağlayan her türlü hediye fazlalık da faiz olmaktadır. Bazı kaynaklarda hadis diye anılan daha çok sahabe sözü olarak kabul edilen ve klasik fıkıh literatürüyle uyumlu olan "Menfaat sağlayan her ödünç faizdir" ifadesi ise literatürle uyumlu mahiyettedir. Borçlunun alacaklıya hediye vermesi gibi bir durumun yaygınlaştığı veya böyle bir adetin yerleştiği bir içtimai düzende önceden şart koşulmadığı halde bile borç verenler hediye beklentisine girerek borç verecekleri için bu hediyeler faiz sayılmaktadır (Özsoy, 2022).

İktisadi faaliyetler için yapılan akitlerde anlaşma sırasında belirlenen ve taraflardan birisine karşılıksız fayda sağlayan ek ödeme faiz olarak kabul edilmektedir. Bu ödeme para veya mal cinsinden olabilir. Burada ödenecek miktarın akit veya anlaşma sırasında belirleniyor olması işi problemidir. Böyle bir fazlalığın belirlenmediği akit veya anlaşmalarda karz-ı hasen denilen borç akdi oluşmaktadır. Karz-ı hasen karşılık beklemeksizin verilen borçtur. Karz-ı hasen sonunda şart koşulmadığı halde ortaya çıkan bir fazlalık faiz olarak görülmemiştir (Öztürk, 2008).

ORTA ÇAĞ DÖNEMİNDE FAİZ

Orta Çağ Avrupa'sında temel iki otorite bulunmaktadır. Biri sosyoekonomik ve siyasi örgütlenme olan ve Avrupa'nın hayat tarzını belirleyen feodalite, diğeri ise kurumsal ve dini faaliyetlerle Avrupa toplumlarını kendine bağlayan kilise otoritesidir (Öztürk, 2008; Özgüven, 1991). Orta Çağ'da kiliselerce faizin kesin surette yasaklanması ve faiz talep edenlere cezaların uygulanması Yahudilerdeki faiz uygulamasının yerleşmesine neden olmuştur. Yahudiler tefeciliği ve faizli borç vermeyi riskli ancak kârlı bir meslek olarak benimsemişlerdir (Brook, 2007). Yahudilerin bu tutumu faizin dünyada bu kadar yaygınlaşmasının ve meşru hale gelmesinin temel nedeni olarak görülmektedir.

Orta Çağ Skolastik döneminde önemli bir otoriteye sahip olan kilise faizli işlemleri şiddetle yasaklarken faiz yerine kullanılacak yapıları tesis edememiş ve faiz yasaklarını açıklarken felsefe olarak ikna edici olamamıştır. 8. yüzyıldan itibaren seküler anlayışların yaygınlaşması ile faizli uygulamalar artmış, kilisenin sarsılan otoritesi ile faizli uygulamalara izin verilmeye başlanmıştır (Eskicioğlu, 1999). Takip eden yüzyıllarda yeni iktisadi hareketlenmeler ve Haçlı seferleri için gereken finansman açığı, kilise otoritesinin genişleyen kaynakları ve Yahudilerin faizli kredilerle tekelleşen bir iktisadi güç kazanması gibi değişkenler kilisenin faizli ilgili tutumunu değiştirmeye başlamıştır (Elbir, 1952; Deniz, 2006). Orta Çağ Avrupa'sında genel olarak faizi kınayan ve yasaklayan anlayışın karşısında faizi meşru gören ve gerekçelendirmeye çalışan farklı yaklaşımlar bu sayede yerleşmeye başlamıştır. Bazı Hristiyan din adamlarına göre borç alan

kişinin eğer isterse borcuna ek bir fazlalıkla ödeme yapmasında bir engel bulunmamaktadır. Ayrıca iki tarafın rıza göstermesi durumunda yüksek faizle borçlanmak sorun teşkil etmemektedir (Ergin, 1983).

Orta Çağ faiz anlayışına yön veren önemli dönüşüm Thomas Aquinas ile 13. yüzyılda başlamıştır. Ona göre yatırım amaçlı ve tüketim amaçlı krediler için faizle borç vermek birbirinden farklıdır ve yatırım amaçlı borç vermek erdemli bir davranıştır. Faiz böyle durumlarda bir minnet ifadesi olarak kabul edilebilir (Ergin, 1983). Bu yeni dönemde kilise artık yüksek faiz/ tefecilik (usury) ile nominal faiz (interest) gibi ayrılmaları tartışmaya başlamıştır (Kureşi, 1966; Kuran, 1997; Pıçak, 2012).

Hristiyanlığın ilk döneminde sadece tüketim kredileri için geçerli olan ve sanayi devrimiyle gelişen ekonomideki artan sermaye ihtiyacı ile katı yasaklar yerini daha esnek bir faiz yasağı anlayışına bırakmıştır. Orta Çağ'da düzenlenen Haçlı Seferleri için toplanılan sermayeler arttıkça bu dönemde İncil ayetlerinin farklı yorumlanması ile faizi meşrulaştırma gayretleri artmış, faiz yasağı uygulamaları değişmeye başlamıştır. Bu anlayışa göre kutsal kitaplardaki faiz yasağındaki maksadın kat kat faiz ile insanların sömürülmesinin engellenmesi olduğu ileri sürülmüştür (Dinler, 1994).

13. yüzyılda Avrupa'da ticaretin yayılması ile farklı tefecilik ve faiz uygulamaları yaygınlaşmıştır. 1220'li yıllara kadar tefeciliğin bazı türleri için faiz kavramının kullanıldığı ifade edilmektedir. Yasal koşullar altında yapılan tefecilik faiz olarak isimlendirilirken, yasal olmayan koşullarda tefecilik şeklinde anılmıştır. Sonraki dönemde faiz yasağının pratikteki yönü göz ardı edilerek paranın kullanımı karşılığında ödenen miktar "usury" yani tefecilik ve paranın borç verilmesi durumunda bu paranın kullanımından mahrum olma karşılığında elde edilen gelir (interest) ayrımı yapılmıştır. Aslında 13. yüzyıla kadar borç verilen zaman ile geri ödeme zamanı arasında sermayenin kullanılmamasının telafi edilmesi için ödenen bedele faiz denilmektedir. Bu ücret Latince "arasındaki" anlamına gelen "interesse" şeklindedir. İngilizcedeki "interest" terimi de buna dayanmaktadır. Sonraki dönemlerde bu ücret borcun ödemesinin gecikmesi durumunda değil borcun ön koşulu olarak kabul edilmeye başlanmıştır. Bu durum iki anlayışa dayanmaktadır. Borç veren bir kârı terk ederek borç vermektedir (lucrum cessans) ve borç vererek bir zarara uğramaktadır (damnum emergens). Faiz bu iki durumunun tazmin edilmesi için ödenen bir bedel olarak kabul edilmektedir. Dolayısıyla "interest" ayrımı ile paranın bir mal olarak kabul edildiği anlaşılmaktadır (Diwany, 2011; Süleymanoğlu, 2017).

Faiz kârdan ziyade tazminat olarak görülmüştür. Bu sebeple faize bazı durumlarda izin verilirken tefeciliğe asla izin verilmemiştir. Zamanla faiz ile borç vermek daha düşük kazanç, daha düşük riske, daha az açgözlü borç vermek anlamına gelirken tefecilik daha yüksek kazanç, daha yüksek riski ve daha açgözlü borç vermeyi ifade eder hale gelmiştir. Aydınlanma akımı ile birlikte faizin verimliliği ve paranın üretkenliği ile ilgili farklı anlayışlar yerleşmeye başlamıştır (Brook, 2007; Azid vd., 2018).

Faizin yasak olmasına rağmen gerekli bir uygulama olduğunu kabul eden Martin Luther (Pıçak, 2012; Seyrek ve Mızrak, 2009) ve o döneme kadar hakim olan Aristocu yaklaşıma tamamen karşı çıkan Jean Calvin gibi din adamlarının öncülüğünde faizin aklileştirilmesi yaklaşımları bu dönemde hakim olmuştur (Unay, 2000; Akalın, 2009; Pıçak, 2012). Ayrıca bu dönemde etkili olan Merkantilist akıma göre faiz sermayenin kirası olarak benimsenmiş ve savunulmuştur. Buna göre düşük faizler piyasadaki para miktarını artıracak, ucuzlaşan sermaye ile kredi olanakları genişleyerek yatırım ve istihdamı artıracaktır. Düşük faiz oranlarının gerçekleşmesi ise ülkedeki para miktarını ifade eden değerli madenlerin miktarına bağlıdır (Ekelund ve Tallison, 1981). Tüm bu değerlendirmelerle anlaşılan odur ki zamanla faizli uygulamalar meşrulaşmış ve faizin hangi oranda uygulanacağı tartışılan tek konu haline gelmiştir (Özsoy, 2022). Faizsiz uygulamalar 17.

yüzyıla kadar devam etmiş reform hareketleri ile faize karşı tutum giderek değişmeye başlamıştır. Artık yerleşik iktisat teorileri böyle bir tarihsel sürecin ortaya çıkardığı zeminde inşa edilmeye başlanmıştır.

Skolastik düşüncede yer eden ilahi kanun kavramı merkantilist düşüncede yerini doğa kanunu kavramına bırakmıştır (Ekelund ve Hebert, 1997). Buna göre merkantilistlere göre faiz, borç verenler ile borç alanların oranına bağlı doğal bir olgudur. Bu olgu sosyoekonomik organizasyonun sağlıklı bir şekilde oluşturulması için gereklidir. Borç verenlerin sayısı arttıkça faiz oranı doğal olarak düşecek, borç alanların sayısı arttıkça faiz oranları da artacaktır. Bu durumda faiz oranları elinde fazla para tutanlar ile paraya ihtiyaç duyanlar arasında fon akışını doğal olarak sağlayacak bir araçtır. Merkantilistler gibi fizyokratlar da borç işlemlerinde etik ilkesine karşı çıkararak faizi benimsemişlerdir. Fizyokratlara göre faiz üretimde gerçekleşen bir vergi olarak nitelendirilmektedir (Anjum, 2018). Takip eden süreçte Avrupa'daki reformlar, kilisenin faiz karşıtı ortaya koyduğu ideolojiyi pratik anlamda iyice yıkmıştır (Seyrek ve Mızırak, 2009).

17. yüzyıldan itibaren iktisat etikten uzaklaştırılmış ve tefecilikle ilgili görüşler genel olarak değişmiştir. Artık faiz toplumsal faydaya hizmet eden bir araç olarak görülmeye ve savunulmaya başlanmıştır (Brook, 2007). Sanayi devrimiyle birlikte ticaret yaygınlaşmış ve sermayeye olan talep artmıştır. Bu dönemdeki yüksek fon ihtiyacı finansal faaliyetlerin boyutlarının değişmesinde en temel etkidir. Bu dönemde kilise otoritesi tefecilik ve faiz ile ilgili görüşlerini yeniden düzenleyerek faize izin vermiş ve tefeciliği yasaklamaya devam etmiştir (Azid vd., 2018).

ANA AKIM İKTİSAT LİTERATÜRÜNDE FAİZ DÜŞÜNCESİNDE DÖNÜŞÜM

İktisat düşüncesi tarihinde Merkantilistlerce sermayenin kirası olarak görülen faiz, fizyokratlar tarafından sermayenin rantı şeklinde tanımlanmaktadır. Faiz; Smith'e göre bireylerin tasarruf etmelerine karşılık bir ödül, Ricardo'ya göre tasarrufun oluşması için bir teşvik, Senior için borç ile tüketimden vazgeçme fedakârlığı, Marshall'a göre ertelenen tüketim için beklemenin bedeli, Fisher ve Böhm-Bawek için zamanlar arası tercih farkı, Keynes'e göre bireylerin likidite tercihlerinin fiyatı olarak değerlendirilmektedir. Tüm bu teorik yaklaşımlarda sermaye verimliliği değişirken faizin neden sabit kaldığı, faizin doğruluğu ve gerekliliği gibi konular için ikna edici şekilde açıklamalar yapılamamış, bunun yerine faizin temel ve bir apriori unsur olduğu ilkesi benimsenmiştir (Pıçak, 2012).

Ana akım iktisadi paradigmaya göre üretim faktörleri sermaye, emek- girişim ve toprak olarak kabul edilmektedir. Sermaye ve girişim faktörleri birbirinden ayrı iki farklı üretim faktörü olarak tayin edilmiştir. Bunun nedeni faiz kavramı için bir zemin oluşturmaktır. Bu durumda emeğin gelirinin ücret, toprağın gelirinin rant, girişimin gelirinin kâr olması gibi sermayenin geliri de faiz şeklinde tayin edilmektedir (Öztürk, 2008). Faiz geliri elde etmek için sermaye sahibinin herhangi bir emek sarf etmesine gerek bulunmamaktadır. Burada sermayenin ne olduğu ile ilgili farklı tanımlamalar yapılmaktadır. Ancak tüketim malları ve doğal kaynaklar dışındaki her türlü üretim aracı sermaye stoku olarak tanımlanabilmektedir. Bunlar hammaddeler, işlenmiş ve yarı işlenmiş maddeler, fabrikalar, binalar, yol ve köprü gibi altyapı tesisleri şeklinde sayılabilir. Sermaye stoku kapsamında değerlendirilecek araçlar homojen olmadığı için sermayenin gelirini hesaplamayı kolaylaştırmak adına bu gibi araçlar parasal değerleri üzerinden incelenmektedir (Güven, 1995).

Günümüz modern iktisadi kabullerin faiz konusundaki literatürel temeli Adam Smith ile atılmıştır. Ona göre kâr ile faiz birbirinden farklıdır (Özyurt, 2015; Süleymanoğlu, 2017). Kâr

sermayenin kullanımında elde edilen, önceden belirlenmemiş bir fazlalık iken, faiz ise sermayenin borç olarak verilmesi durumunda elde edilen önceden belirlenmiş bir fazlalıktır. Adam Smith "sıradan en düşük faiz oranı vasat bir temkinlilikle bile olsa borç vermenin neden olduğu arızı kaybı telafi edecek miktardan daha fazla olmalıdır. Eğer daha fazla olmazsa borç vermenin tek motivasyonu iyilikseverlik ya da arkadaşlık olur." demektedir. Adam Smith faizi ekonomi için önemli görmüştür. Ancak devletin, ekonomik büyümenin zarar görmemesi için faiz oranlarına müdahale ederek düşürmesi gerektiğini ileri sürmüştür. Adam Smith ve David Ricardo gibi iktisatçılara göre "faiz ödünç alanın bu paradan sağlayacağı kâr, kazanç için ödünç verene takdim etmesi gereken karşılık" şeklinde tanımlanmaktadır (Bayındır, 2018a).

Adam Smith ve David Ricardo'ya göre borç alan paradan kâr sağlayacağı için borç verene belli bir ek ödeme yapılmalıdır. Bu ek ödeme faizdir burada borç alınan sermayenin kullanılmasından dolayı bir kazanç elde edildiği düşünülmektedir. Ayrıca Smith ve Ricardo tasarrufla sağlanan sermaye birikimine karşılık bir fayda sağlayan ek ödemenin yapılmaması durumunda tasarrufların gerçekleştirilemeyeceğini düşünmektedir (Akdiş, 2001). Burada şu ayrım bulunmaktadır. Smith'e göre faiz işletilen sermaye karşılığında bu sermayeyi sağlayan tasarruf sahibine verilen bir ödüldür. Ricardo ise faizi tasarrufun gerçekleşmesine sağlayan bir neden veya motivasyon olarak değerlendirmektedir (Oğuz, 1964).

Adam Smith ve David Ricardo gibi Nassau William Senior de sermaye sahibinin tüketimden vazgeçerek tasarruf yapmasını fedakarlıkla açıklamış ve borç verme karşılığında bu fedakarlığın artı bir ödeme ile ödüllendirilmesi gerektiğini kabul etmiştir. Sermaye sahipleri gelirlerinin tamamını tüketmeyip bugünkü tüketimin onlara sağlayacağı tatminden vazgeçmeleri karşılığında ödenen bir bedel olarak faizi meşru kabul etmişlerdir (Kazgan, 1993; Pıçak, 2012). Senior'un faiz ve fedakarlıkla ilişkili ifadeleri farklı kesimlerin tasarruf yaparken katlandığı fedakarlıkların tartışılmaya başlanmasına neden olmuştur (Kureşi, 1966; Pıçak, 2012; Mannan, 2022).

İktisat literatüründe yerleşik teorilerde genellikle faiz olgusu verimli amaçlar için kullanılmak üzere alınan borcun karşılığında borç verene faiz adı altında ödenen fazlalık ve tasarruf sahibine tasarrufundan vazgeçme fedakarlığına karşılık faiz adı altında bir ek meblağ ile ona verilen ödül şeklinde görülmektedir. Bu görüşlerin temelinde verimlilik teorisi bulunmaktadır (Seyrek ve Mızırak, 2009). John Babtist Say, faizi sermayenin üretime katılma payı olarak kabul etmiş, emeğin karşılığı olan ücret, dayanıklı malların menfaatinin arzı karşılığında talep edilen kira veya toprağın kullanımı karşılığında ödenen rant gibi değerlendirmiştir. Buna göre sermaye kaleminde üretilen bir gelir payı olarak kabul edilmektedir (Bayındır, 2018a). Ayrıca John Babtist Say tarafından ileri sürülen Say kanununa göre toplam yatırımlar ve tasarruflar birbirine eşittir. Buna göre bireyler genellikle bugünün tüketimini gelecek dönemdeki tüketimlerine tercih ederler. Buna göre pozitif bir faiz oranı bireylerin tasarruflarının artmasına bir teşvik anlamı taşımaktadır. Dolayısıyla faiz oranı ve tasarruflar pozitif ilişkilidir buna karşılık yatırımlar ve faiz oranları arasında negatif bir ilişki bulunmaktadır. Buna göre yatırımların artması için faiz oranlarının düşmesi gerekmektedir (Ekelund ve Hebert, 1997; Anjum, 2018). T. R. Malthus ve J. M. Lauderdale gibi bazı klasik iktisatçılar da faizi, üretimde kullanılmak üzere borç alınan sermayenin verimliliğine karşılık ödenen bedel olarak kabul etmişlerdir (Kureşi, 1966; Dirimtekin, 2000).

Klasik teoriye göre tasarrufların artması, tüketimin azalması şeklinde yorumlanmaktadır. Ayrıca tasarrufların artması faizi düşürerek yatırım miktarını arttırmaktadır. Tüketimin azalması ve yatırımların artması hususu yorumlaması zor bir durumdur. Çünkü yatırımın asıl amacı tüketim için üretimi sağlamaktır (Savaş, 1963). Toplumun bir kesiminde tasarrufların artması diğer kesiminin gelirlerinin azalmasına sebep olabilecektir (Kureşi, 1966). Bu durumda klasik teoride gözden kaçan husus tasarrufların gelire bağlı olması gibi gelirin de yatırıma bağlı olmasıdır

(Savaş, 1963). Klasik iktisatçıların bu durumu fark edememesinin sebebi tasarruf yapmanın temel amacının faiz kazancı elde etmek olduğuna inanmalarıdır. Klasik teoride borç verilecek sermaye için tek kaynak tasarruflardır. Ancak tasarruf etmenin asıl amacı faiz değildir. İnsanlar farklı amaçlarla da tasarruf edebilirler (Eren, 1960).

Klasik teoride göz ardı edilen bir diğer husus tasarrufların tamamının yatırımlara aktarılamaması ihtimalinin söz konusu olmasıdır. Klasik teoride temel kabul, tasarrufların tamamen borç olarak yatırımlara aktarılacağıdır. İnsanların bir kısmı tasarruflarını tamamen faiz geliri elde etmek için kullanmayıp farklı amaçlarla ellerinde bulundurmaya isteyebilirler. Dolayısıyla faiz tasarruf miktarını etkilese bile tasarruf ve yatırımların birbirine eşit olmadığı bir durumda faiz seviyesi belirlenebilecektir (Eren, 1960; Kılıçbay, 1968). Böyle durumlarda faizin düşmesine rağmen tasarrufların azalması beklenirken arttığı örnek olaylar da bulunmaktadır (Kureşi, 1966).

Marjinalist yaklaşımın bir diğer öncüsü olan Eugene Von Böhm- Bawerk, Senior'un faizin sermayenin marjinal verimliliği ile ilişkili tanımına karşı faizi zamanlar arası tercih yaklaşımı ile açıklamıştır. Ona göre şimdiki mal gelecekteki aynı tür maldan daha değerlidir (Seyrek ve Mızrak, 2009; Pıçak, 2012). Dolayısıyla Böhm- Bawerk'e göre faiz gelecek dönemdeki ihtiyaçların bugün karşılanabilmesi için ödenen bedeldir (Oğuz, 1964).

Irving Fisher de Böhm- Bawerk' in faiz yaklaşımını benimsemiştir. Ona göre insanların gelecekte sahip olacakları gelire şimdi sahip olmaları karşılığında ödemeyi kabul ettikleri ödeme faiz olarak değerlendirilmektedir. Bununla birlikte bireyler sahip oldukları gelir ve varlıklarını borç vermek borç almak yatırım yapmak veya yatırımlarını paraya dönüştürmek gibi amaçlarla kullanabilirler. Bireylerin sahip olduğu gelir ve varlıkları nasıl kullanacağına karar verirken yatırımın getirisini ve faizi dikkate alacağını savunmuştur. Dolayısıyla faizi zaman tercihi ile yatırımın getiri oranına bağlı olarak tanımlamıştır (Savaş, 1999).

Fisher faizle ilgili parayı tutmanın fırsat maliyeti şeklindeki tanımlamasını ayrıca nominal faiz oranı, gerçek faiz oranı ve beklenen enflasyon ile ilişkilendirmiştir. Parasal genişlemenin yüksek seviyelerde gerçekleşmesi ve dolayısıyla nominal faiz oranlarının düşmesi sonucunda fiyat seviyeleri yükselecektir. Sonuç olarak daha yüksek nominal faiz oranları ve daha yüksek enflasyon seviyeleri görülecektir (Ekelund ve Hebert, 1997; Anjum, 2018).

Fisher'in büyük katkısının olduğu ödünç verilebilir fonlar teorisine karşılık Wicksell'in teorisine göre ise faiz oranları doğal faiz oranı ve piyasa faiz oranı olarak iki farklı tanımlanmaktadır. Doğal faiz oranı sermaye piyasasında fon arz ve talebi ile gerçekleşecek faiz oranı iken piyasa faizi borç alan bireylerin ödedikleri faizdir. Burada tasarruflar doğal faiz oranı ile doğru orantılı iken yatırımlar ise piyasa faizi ile ters orantılıdır. Doğal faiz oranı ve piyasa faiz oranı eşit olduğunda fiyatlar genel seviyesinde denge gerçekleşecektir. Doğal faiz oranının daha büyük olduğu durumda ise enflasyonist baskı oluşacaktır (Özyurt, 2015).

Alfred Marshall'a göre kâr girişimciliğin, faiz ise sermayenin bir ödülü olarak görülmektedir. Marshall'a göre tasarruf eden bugünkü tüketimi gelecek bir güne ertelemiştir. Bunun için bir ödüle veya özendiriciye ihtiyaç vardır, bu da faizdir (Bayındır, 2018b). Marshall faizin, beklemenin bedeli olduğu şeklindeki tanımı benimsemiştir. Marshall insanların tabiatları gereği şimdiki tüketimin faydasını gelecekteki faydaya tercih ettiklerini savunmuştur. Dolayısıyla insanların sahip olduğu sermayeyi tüketmeyip gelecek tüketimleri için beklemesinin zahmetli bir bekleyiş olduğunu düşünmüştür. Faiz bu zahmetli bekleyişin bir karşılığıdır (Baysa, 2004; Mannan, 2022). Ayrıca Marshall faizi sermayenin marjinal verimliliği ile açıklamaktadır. Üretime giren her yeni birim sermaye için bu sermaye biriminin üretimde sağladığı artış borç alınan her yeni birim sermaye için ödenen faiz miktarına eşit olana kadar sermaye talebi gerçekleşmektedir (Samuelson, 1965).

Faizi sermaye verimliliği ile açıklayan yaklaşımlar da faizin nasıl gerçekleştiğine ilişkin ikna edici olamamışlardır. Azalan verimler kanununa göre yatırımlar arttıkça yatırım verimliliği düşecektir. Bu açıktır. Ancak yatırım miktarının da faize bağlı olduğu unutulmamalıdır. Faiz seviyesi belirlemek için yatırım verimliliğini belirlemek önemli görülmüştür. Ancak bu durum bunun tam tersidir. Yatırımların verimliliği faiz seviyesi tarafından belirlenmektedir (Eren, 1960). Buna göre yatırım faize bağlı bir fonksiyon olarak ifade edilebilir. Faizin yükselmesi yatırımları azaltmakta, faizin düşmesi yatırımları artırmaktadır. İktisadi denge yatırımların tasarrufları eşit olduğu noktada gerçekleşmektedir. Tasarrufların yatırımlardan yüksek olması durumunda faiz seviyesi düşecek, yatırımların tasarruflardan fazla olması durumunda ise faiz artacaktır. İktisadi denge faizin tasarruf ve yatırım seviyelerini belirlemesi ile oluşacaktır (Kılıçbay, 1968). Dolayısıyla faiz oranları arttığında tasarruflar artacaktır. Bu durumda faiz tasarruftan caymanın bir bedeli olarak değerlendirilmektedir.

Klasik teori kâr ile faiz arasındaki ilişkiyi de açıklayamamıştır. Faiz bir tür üretimden sağlanan kazancın paylaşılması gibi ifade edilmiştir. Ancak sermaye borcu olan kimse zarar veya iflas durumunda bile faiz ödemeye devam etmektedir. Bu durumda kâr oranı değişmiş ancak faiz seviyesi aynı kalmıştır (Mannan, 2012). Marshall'ın faizi sermayenin marjinal verimlilik oranı ile ifade etmeye çalıştığı teori Keynes tarafından eleştirilmektedir. Faizin sermayenin marjinal verimlilik oranına eşit olacağı seviyeye kadar yatırımların artacağı doğrudur. Ancak iktisadi dengenin bu halinden bir teori çıkarmak Keynes'e göre yeterli değildir (Keynes, 1963).

J. M. Keynes'e göre faiz oranı hem paranın miktarı hem de likidite tercihi ile ilişkili bir olgu olarak tanımlanmaktadır. İnsanlar içinde buldukları hayat şartlarının ve elde ettikleri gelirlerinin uygun olması durumunda faiz olgusundan bağımsız olarak kötü günler için para biriktirmek isterler. Genel olarak alışveriş yapmak, ihtiyatlı davranmak ve spekülatif şekilde kazanç sağlamak gibi amaçlarla nakit varlıklarının bir kısmını tasarruf olarak saklamaktadırlar. Likidite tercihi teorisine göre elde tutulan tasarruftan vazgeçmesi için sermaye sahibine ödenen artı bedele (fiyata) faiz denilmektedir. Dolayısıyla eldeki tasarruftan vazgeçmenin bedeline faiz denilmektedir. Buna göre tasarruf için bir karşılık veya teşvik edici bir tedbir gerekmemektedir. Keynes'e göre yüksek faizler yatırımları düşüreceği için halkın elde edeceği gelir seviyesi azalacaktır. Dolayısıyla tasarruf kapasitesi de daralacaktır. Buna göre klasik iktisatçıların faizin artmasının tasarrufları artıracığı fikrini yanlış bulmaktadır. Ona göre tarih boyunca dünya genelindeki sermaye sorununun temelinde eskiden toprak için günümüzde ise para için verilen yüksek faiz bulunmaktadır (Keynes, 2007).

Keynesyen sistemde faiz oranının rolü, kritik olmasa da önemlidir. Keynes'in kendisi, çıktı, gelir ve istihdam gibi reel makroekonomik değişkenlere daha fazla vurgu yaparak, yatırım seviyelerinin temel belirleyicisi olarak faiz oranlarının rolünü küçümsemiştir. Bununla birlikte Keynesyen aktarım mekanizması, faiz oranlarının kalibrasyonu yoluyla para talebi ile toplam mal ve hizmet talebi arasındaki bağlantıyı tanımlar. Yine de Keynes, nedensellik zincirindeki halka olarak faiz oranlarının etkinliği konusundaki çekincesini dile getirmiştir. Böyle bir çekincenin gerekçesi, yatırım talebinin faize duyarsızlığında ve para talebi işleviyle ilişkili 'likidite tuzağı' kavramında bulunabilir. Bu argümanların her ikisi de faiz oranlarını makroekonomi için bir politika aracı olarak kullanmanın yararsız olabileceği durumların var olduğunu ortaya koymaktadır. Keynesçiliğin bir eleştirisi olarak Monetarizmin, kısa vadeli makro istikrar amacıyla politika aktivizmi fikrine karşıdır. Bununla birlikte, fiyatların, çıktının ve ekonomik faaliyetin temel belirleyicisi, faiz oranlarının yerini alan para ve paranın büyüme oranıdır (Sattar, 1989).

Keynes ve Marshall gibi iktisatçılar için faiz "tasarrufun/ paradan tatminden vazgeçmenin/ beklemenin mükafatı olarak" kabul edilmektedir (Bayındır, 2018a). Daha sonraki Ricardo, J.S. Mill, Menger gibi iktisatçılar faizin üretken bir olgu olduğunu ve serbest piyasada belirlenmesi

gerektiğini destekleyen çalışmalar yapmışlardır. Karl Marx ise bu görüşün aksine faizin ahlak dışı ve kısır bir olgu olduğunu benimsemiştir. Keynes de faiz olgusunun kötü ama gerekli bir araç olduğunu ileri sürmüştür. Ayrıca Adam Smith gibi faiz oranlarının kontrol altına alınması gerektiğini, toplumun zarar görmemesi için devletin faizi kontrol etmesi gerektiği fikrini benimsemiştir (Azid vd., 2018).

Klasik ve Neo- Klasik yaklaşımlarda faiz tasarruf ve yatırım üzerinden tanımlanmaya çalışılırken, Keynesyen yaklaşımda faiz sadece parasal süreçlerle ilişkilendirilmiştir (Dinler, 1994). Aslında Keynes'in açıklamalarında faiz tanımı yerine faizin fonksiyonları üzerinde durulmuştur. Faiz apriori bir kavram olarak benimsenmiş gibidir. Keynes tüm açıklamalarını parasal çerçevede değerlendirmiştir. Faiz likidite talebi ve yatırım kararı için temel unsurdur. Ancak yatırım kararları için sermayenin marjinal verimliliği ile faiz arasında nasıl bir ilişkinin olduğu ifade edilmemiştir (Seyrek ve Mızrak, 2009; Pıçak, 2012).

Genel faiz teorisine göre tüm bu yaklaşımları kapsayan genel bir değerlendirme yapılacak olursa ödünç verilebilir fon toplamı tasarruf ve para soku toplamına eşit olmalıdır. Burada yatırımlar ödünç verilebilir fon talebini belirlemektedir. Faizin artması tasarrufların artmasına ve atıl duran paranın piyasaya girmesine sebep olacaktır. Dolayısıyla kredi hacmi genişleyecektir (Oğuz, 1964; Pıçak, 2012). Karl Marx'a göre üretimin tek değer kaynağı emektir. Sermayenin sağladığı kâr ve faiz, emek üzerindeki sömürü olarak görülmektedir. Dolayısıyla faiz komünist ekonomik sistemde dışlanmaktadır (Ekelund ve Hebert, 1997; Anjum, 2018).

FAİZE DAİR BİR DEĞERLENDİRME

Tarihte faizin ahlakiliği ile ilgili pek çok değerlendirme yapılmıştır. Belirli dönemlerde faiz ile ilgili kısıtlamalar ve yasaklar uygulanmıştır. Ancak genel olarak faiz ile ilgili uygulanan bu kısıtlamalar ve yasaklar zamanla gevşemiş ve faizli işlemler yaygınlaşmıştır. Orta Çağ'dan itibaren faiz ile ilgili tartışmalar ahlakilik ekseninden uzaklaşmaya başlamıştır. Aydınlanma dönemi ile düşünsel çalışmalar bilimsellik endişesi gölgesinde ahlakilik ve dine uygunluk gibi referanslar terk edilerek, akli ve rasyonel bir yaklaşımla ortaya konulmuştur. Takip eden süreçte ana akım iktisadi literatür, faizin iktisadi olarak zorunlu bir unsur olarak kabul edildiği bu düşünsel zeminde oluşturulmaya başlanmış ve faizin nasıl gerçekleştiği ile ilgili kuramsal değerlendirmeler önem kazanmıştır.

Erken dönem Batı literatüründeki iktisadi metinlerde genellikle faiz tenkit edilmekte ve ahlaki olmayan bir olgu olarak görülmektedir (Bayındır, 2018a). Ancak günümüzde faizin ahlakiliği ile ilgili yapılan değerlendirmeler yeniden kendini göstermektedir. Konvansiyonel ekonomik literatürde ahlakla ilgili "alturizm", "moral economy", "ethics" gibi kavramlar giderek önem kazanmaktadır. İslam ekonomisi ise en başından ahlak unsurunu insanı tanımlamak için bir referans olarak kabul etmektedir (Güngör, 2015). İnsanın ahlaki yönlerini görmezden gelerek yapılan iktisadi davranışların analizi bizlere doğru değerlendirmeler sunmamaktadır.

Faizin ahlakiliği ile ilgili değerlendirmeler ile birlikte faizin neden olduğu iktisadi problemler yeniden tartışılmaya başlanmıştır. Ana akım paradigmada bireyin tüketim davranışını kısıtlayacak hiçbir ahlaki norm bulunmamaktadır. Dolayısıyla tüketici davranışı tüketicilerin egemenliği üzerinden okunabilmektedir. Kişi istediği her şeyi alma konusunda tamamen özgürdür. Reklamlar aracılığıyla tüketicilerin davranışı etkilenebilmekte ve tüketim artabilmektedir. Post modern anlayışa göre yeni ve lüks şeyler almak ve daha çok tüketmek sosyal statüyü yansıtacak bir değer olarak görülmektedir. Bu anlayışa göre bireyler çevrelerine göre daha güncel daha lüks daha çok tüketim ile bir statü mücadelesine girmektedirler. Dolayısıyla kapitalist ekonomik anlayışın hâkim olduğu ekonomilerde yüksek miktarda israf

görülmektedir. Bu ekonomiler adeta kitle tüketim toplumu olarak tanımlanabilmektedir. Üretim seviyesinden bağımsız olarak ortaya çıkan yüksek tüketim faizli tüketim kredileri yoluyla gerçekleşmektedir.

Ana akım iktisadi analizlerde dengenin eksik istihdam seviyelerinde gerçekleştiği de görülmektedir. Keynesyen iktisatçıların ciddi şekilde tartıştığı bu durumun asıl sebebinin sermayeye uygulanan faiz olduğu kabul edilmektedir. Faiz, yatırımları ve dolayısıyla efektif talebi azaltmaktadır. Dolayısıyla piyasada tam istihdam gerçekleşmemekte, yatırımların artırılmasını teşvik etmek için kamu politikasına ihtiyaç duyulmaktadır. Tüketicilerin mal ve hizmetlere talebini arttırmak için reklam gibi teşvik edici faaliyetlere yer verilmektedir. Dolayısıyla kapitalist ekonomik sistemde devamlılık için talep oluşturmak gerekmektedir. Bu talep suni yollarla oluşturulmaktadır. İslam'a göre serbest piyasa arza ve talebe dayanmaktadır. Ekonomik gücün belli bir grupta veya kesimde birikmemesi gerekmektedir (Khan, 2017). İslam'da sermayenin faiz ile işletilmesi yasaklanmıştır. Yatırım için iki temel koşul bulunmaktadır: emek sarf etmek veya sermaye üzerinden risk almak. Kişi risk almadan veya emek sarf etmeden kazanç sağlayamamakta veya kazancını arttıramamaktadır (Akin, 1986).

Faize dayalı uygulamalar, her ne kadar sadece sermaye lehine görünse de emek aleyhine yıkıcı sonuçlar doğurmuş, adaletsiz bir gelir dağılımına ve dolayısıyla dengesizliklere yol açmıştır. Finansal değeri elinde tutanlar, faiz mekanizmasını kullanarak herhangi bir risk almadan ve emek sarf etmeden hasıladan pay almaktadırlar. Riskin tamamen karşı tarafa yüklenmesi kreditora avantaj sağlarken emek, girişim ve risk unsurlarını diğer tarafta toplayarak üretim sürecini zorlaştırmaktadır. Ayrıca ülkeler faiz ile ilgili yasal düzenlemeler yaparak faizi hukuken güvence altına almış ve ortaya çıkabilecek haksızlıklara karşı yargı yolu kapatılmıştır. Bu uygulamalar sonucu oluşan sermaye tekelleri, tüm dünyayı yönetir olmuştur. Tekelleşme ile ortaya çıkan egemenliğe dayalı ekonomik, siyasal ve sosyal problemler kendini göstermiştir (Akdemir, 2018).

1990'lı ve 2000'li yılların ilk yarısına kadar merkez bankaları Yeni Keynesçi politikalar izlemiş, temel hedef olarak fiyat istikrarını benimsemiş, kısa vadeli faiz oranlarını araç olarak kullanmayı tercih etmişlerdir. Küresel ölçekte yaşanan krizden önce dışa açık devletlerde, enflasyon çipası en yaygın kullanılan strateji olmuştur. Kullanılan bu stratejiyle merkez bankaları daha önce açıklamış buldukları bir politika faiz oranından bankalara likidite sağlamayı taahhüt etmişlerdir. Merkez bankalarınca belirlenmiş olan faiz oranlarının sürdürülebilirliği esnek kur rejiminin geçerli olmasına bağlıdır (Şarkaya İçellioğlu, 2017). Döviz kurlarında dalgalanma olmaması için kısa vadeli faiz oranı tüm dünya için ortak bir hedef olarak seçilmelidir. Dünya fiyat düzeyinin hedeflenenin üzerine çıkması durumunda dünya kısa vadeli faiz oranının yükseleceği varsayılmıştır. Her merkez bankası kendi ülkesindeki ekonomik koşullara göre faiz oranlarını belirlemeleri tercihen daha doğrudur. Faiz oranı reaksiyon fonksiyonunda reel çıktıya bir miktar ağırlık vermek saf fiyat kuralından daha iyi görülmektedir (Taylor, 1993). İç ve dış talebi faiz oranlarının seviyesi etkilemektedir. Faiz oranlarında yaşanan artış hem kredi taleplerini azaltmakta hem de kısa vadeli portföy yatırımlarını ülkeye çekmektedir. Ülkedeki döviz likiditesinin bolluğu döviz kurları üzerinde baskı yaparak yerli paranın büyük oranda değer kazanmasına yol açmaktadır. Yerli mallarda meydana gelen fiyat artışları ihracat miktarında azalmaya dolayısıyla nispeten daha ucuz olan yabancı mallara olan talebi arttırmaya sebep olur. Bu durumda dış ticaret dengesinde meydana gelen olumsuzluk cari açığa büyümeye neden olacaktır. Şayet faiz oranları enflasyonun altında kalırsa, fon fazlası olan bireylerin satın alma gücünde düşüş yaşanacaktır. Bu durumda elde para tutmaktan kaçınacaklardır. Çünkü elde para tutmanın maliyeti yüksek olacaktır. Tasarruf oranı düşük olduğu takdirde yatırımların finansmanında dış kaynaklara olan ihtiyaçta artış meydana gelecektir. Sağlıklı bir ekonomi için yatırımların dış kaynaklarla değil tasarrufla beslenmesi daha uygundur (Şarkaya İçellioğlu,

2017). Daha önce ifade edildiği gibi pozitif faiz oranı ekonomideki kaynak dağılımının optimum seviyede olması için sıfır nominal faizin gerektiği varsayılmaktadır. Buna göre fiyat para sisteminde reel ekonomik dengede herhangi bir artı marjinal birim reel ekonomiye maliyet yüklememektedir.

Faiz gelirlerine vergi uygulanmadığı halde kâr payının vergilendirilmesi kredi dağılımındaki sağlıklı ve düzensiz yapılanmaların yayılmasına neden olmaktadır. Faizli krediler piyasa düzeninin tesis edilmesini engellemekte hatta piyasaya zarar vermektedir. Piyasa disiplini bozan etken ise ekonomik faaliyetteki riski bu faaliyete katılacak tarafların paylaşması yerine faizli kredi mekanizmasında mevduat sahiplerine tasarrufları için önceden belirlenmiş garanti bir ödemenin kabul edilmesidir. Dolayısıyla mevduat sahiplerinin temel kaygıları ana paraları ve ana paraya ödenen faiz ödemeleri olacaktır. Mevduat sahipleri finansal kurumların sağlık durumları ile ilgilenmeyecektir. Bu durumu daha da çok kritikleyen husus ise devletlerin uyguladıkları mevduat garantisi uygulamalarıdır. Ayrıca böyle bir durumda, bankaların finanse edilecek projelerin ekonomiye katkısını değerlendirmeyi ihmal edeceği çok açıktır. Ekonomik faaliyetlerin etkinliği ve bu faaliyeti konu alan projelerin önemi bankalar açısından göz ardı edilecektir. Mevduat sahiplerinin kaygılarına benzer olarak bankalar da sundukları anapara ve karşılığında bekledikleri faiz ödemelerini önemseyeceklerdir. Kredi verenlerin reel ekonomik faaliyetlerde bir değişim olmamasına rağmen piyasaları daha çok borçlandırmaları ile piyasada oluşan yüksek fon hızı piyasayı olumsuz etkilemektedir. Dolayısıyla faiz oranları ve varlık fiyatları üzerinde yüksek volatilité gerçekleşmektedir. Nihayetinde piyasalarda yatırım konusunda bir belirsizlik oluşmakta üretim sürecinde sermaye ve kaynak dağılımında düzensizlikler oluşmaktadır (Ersoy, 2015; Saraç, 2018). Faiz sermaye akışında etkili bir araç iken sermayenin nasıl ve ne derece hangi iktisadi kanallara aktarılması gerektiği yönünde bir otokontrol mekanizması sağlamamaktadır. Bu yüzden faizin iktisadi faaliyetleri bozucu etkisi fark edilememektedir. Reel iktisadi faaliyetlerden bağımsız bir kredi mekanizmasının oluşmasına yol açılmakta ve ortaya çıkan istikrarsızlıkla iktisadi faaliyetleri bozulmaktadır.

SONUÇ

Faiz konusu tarih boyunca tartışmalı bir konu olmuştur. Antik dönemlerden itibaren farklı toplumlarda ve inançlarda faizin yol açtığı sosyoekonomik sorunlara değinilmiş ve faiz kınanmıştır. Pek çok dönemde faiz yasağı uygulanmış, zamanla bu faiz yasakları zayıflamıştır. Faizle ilgili değerlendirmelerin arka planında ahlâk unsurunun da yer aldığı görülmektedir. Ahlâk unsuru göz önünde alındığında faizin bu perspektiften yeniden değerlendirilmesi gerekmektedir. Eğer insan ahlaki bir varlıksa ve davranışlarını belli normlara göre değiştirebiliyorsa insanın iktisadi davranışlarında ahlakın etkisi de göz ardı edilmemelidir. Son dönem iktisat literatüründeki teorik ve akılcı yaklaşımla yapılan faiz tanımlamalarında bile faizin aslında hoş olmayan bir araç ve uygulama olduğu ifade edilmektedir. Ancak faiz insanın bencil ve rasyonel olduğu kabulü ile ahlak normlarından ayrı bir şekilde açıklanmaya çalışılan bir konudur.

Günümüzde faiz ile ilgili yapılan tartışmalar faizin haklılık ve meşruiyetini ispatlama çabasından ziyade faiz haddinin hangi seviyelerde olması gerektiğine yönelmiştir. Bu değişim faizin haklılık ve meşruiyetinin kabul görmüş olmasından değil, bu hususta herkesin kabulleneceği açık ve kati bir açıklamanın yapılamamış olmasındandır. Batı literatüründe faizin son derece rasyonel ve ekonomi için gerekli bir araç olduğu anlayışı yerleşmiştir. Bireylerin harcamalarını azaltarak, tasarruf ederek biriktirdikleri sermayeleri verimli projeler için sunması hem ekonomik açıdan hem de etik açıdan uygun bulunmaktadır. Ancak faiz sermayenin bu anlayışa göre değerlendirilmesini sağlayamamaktadır. Sermaye sahipleri faizi garanti kazanç aracı olarak

gördükleri için sermayenin hangi amaçla nasıl kullanılacağına önem vermemektedirler. Sermaye sahibi için girişimciye verilen borç hangi şekilde değerlendirilirse değerlendirilsin, girişim başarılı olsun veya olmasın, faaliyet sonunda kazanç sağlansın veya kaybedilsin gibi hususlar göz ardı edilmektedir. Bu anlayışın bir sonucu olarak hukuki ve iktisadi açıdan borç veren ile borç alan arasında bir borç sözleşmesi bulunmaktadır. Sermaye sahibi, verdiği borca karşılık belli garanti bir artı meblağı borçlunun ödemesini istemektedir. Buna göre borç işlemi bir kazanç aracı haline gelmektedir. Dolayısıyla sermaye üzerinde tasarruf konusunda bir oto kontrol bulunmamaktadır. Ayrıca kredi verenler iktisadi faaliyetlerin risklerini de üstlenmemektedirler. Girişim risklerinin artmasıyla yükselen faiz ödemeleri kredi talep edenler için ilave bir yük haline gelmektedir. Bu gibi unsurlar reel faaliyetlerin azalmasına ancak artan tüketim ihtiyacıyla birlikte reel faaliyetlerden kopuk bir kredi akışına neden olmaktadır. Sonuç olarak faizin rasyonel ve iktisat için gerekli bir araç olduğu yönündeki açıklamalar yetersiz kalmaktadır.

KAYNAKLAR

- Afzal-ur, R. (1976). *Economic Doctrines of Islam*. (3. Baskı). Lahore. Pakistan: Islamic Publications.
- Akalın, K. H. (2009). Eski Ahit Metinlerinde J. Calvin'in Faiz Yorumu. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. Sayı: 13 (1), 237-252.
- Akdemir, S. (2018). Faizin Yarattığı Toplumsal Sorunlara Alternatif Arayışlar: Para Peşin Mal Vadeli Selem Sözleşmelerine Yenilikçi Bir Yaklaşım. *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 7 (1), 78-109.
- Akdiş, M. (2001). *Para Teorisi ve Politikası*. İstanbul: Beta Yayınları.
- Akın, C. (1986). *Faizsiz Bankacılık ve Kalkınma*. İstanbul: Kayıhan Yayınevi.
- Anjum, M. I. (2018). Rakip Ekonomik Sistemlerin Faiz Teorilerine Yönelik İslami Bir Eleştiri. *İslam İktisadı Perspektifinden Faiz* adlı kitap içinde. (Ed. T. Eğri ve Z. H. Orhan). (1. Baskı, ss. 111-149). İstanbul: İktisat Yayınları.
- Aristoteles. (1975). *Politika*. (Çev. M. Tunçay). (1. Baskı). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Azid, T., Rawashdeh, O. Al., ve Qureshi, M. A. (2018). Faiz, Piyasa, Hayırseverlik ve Verimlilik: İslami Bir Yaklaşım. *İslam İktisadı Perspektifinden Faiz* adlı kitap içinde. (Ed. Taha Eğri ve Z. H. Orhan). (1. Baskı). (ss. 251-277). İstanbul: İktisat Yayınları.
- Bayındır, S. (2018a). Faizin Tanımı Meselesi. *İslam İktisadı Perspektifinden Faiz* adlı kitap içinde. (Ed. T. Eğri ve Z. H. Orhan). (1. Baskı, ss. 53-69). İstanbul: İktisat Yayınları.
- Bayındır, S. (2018b). Kur'an ve Sünnet Açısından Faiz (Cahiliye ve Asr-ı Saadet Ribâ). *İktisadi Hayatta ve İslam'da Faiz* adlı kitap içinde. (Ed. R. Cici ve S. Sayar), (ss. 287-319). Bursa: Ensar Neşriyat.
- Baysa, H. (2004). *İslam Hukukunda Ribânın İlleti*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Şanlıurfa: Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Bloom, A. (1968). *The Republic of Plato* (2nd ed.). A Division of Harper Collins Publishers.
- Brook, Y. (2007). The Morality of Money Lending: A Short History. *The Objective Standard*. 2 (3), 9-45.
- Deniz, A. (2006). *İslam Hukukunda İlet Kavramı ve Faizin İlleti*. Yüksek Lisans Tezi. Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Dinler, Z. (1994). *Mikro Ekonomi*. Bursa: Ekin Kitapevi.

- Dirimtekin, H. (2000). *Milli Gelirin Dağılımı*. İktisada Giriş Kitabında Bölüm. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Diwany, T. (2011). *Faiz Sorunu*. (Çev. M. Saraç) İstanbul: İz Yayıncılık (2003).
- Döndüren, H. (1992). İslam Ekonomisinde Faiz ve Finansman Kaynakları. In *İslam Ekonomisinde Finansman Meseleleri* (ss. 153–238). İstanbul: Ensar Neşriyat.
- Ebu Suud, M. (1988). Para, Faiz ve Mudarebe. İslâm İktisadı Araştırmaları I. (Çev. E. Ertürk). İstanbul.
- Ekelund, R. B. and Hebert, R. F. (1997). *A History of Economic Theory and Method*. New York: McGraw- Hill.
- Ekelund, R.B. and Tollison R.D. (1981). *Mercantilism as a Rent-Seeking Society: Economic Regulation in Historical Perspective*. Texas A&M University Press.
- Elbir, H.K. (1952). Fahiş Faiz Meselesi, *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, 18(3-4), 3-21.
- Erdem, E. (2018). Kur'an'da Ribâ (Faiz) Ayetlerinin Kademeli Nüzulü ve Üslubu: İslam'ın Ticaret, İnfak ve Finans Sistemi Üzerinden Bir İnceleme. *İslam İktisadı Perspektifinden Faiz* adlı kitap içinde. (Ed. T. Eğri ve Z. H. Orhan), (1. Baskı, ss. 1–53). İstanbul: İktisat Yayınları.
- Eren, S. (1960). *İstihdam ve İktisadi Politika*. Ankara: Ajans Türk Matbaası -Bilge Yayınevi.
- Ergin, F. (1983). *Para Faiz ve Teorileri*. İstanbul: Beta Yayınları.
- Ersoy, A. (2015). İslam İktisadı ve İktisadi Yapısı: İnsan Merkezli Fitri İktisat ve İktisadi Yapısı. *İslam Ekonomisi ve Finansı Dergisi*, 1, 37–64.
- Eskicioğlu, O. (1999). *İslam ve Ekonomi*. İzmir: Çağlayan Matbaası.
- Garaudy, R. (1995). İslam ve İnsanlığın Geleceği. (Çev. C. Aydın). İstanbul.
- Gül, A. R. (2001). *Tarihi Bağlamı Çerçevesinde Kuran'da Ribâ Yasağı*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi SBE Temel İslam Bilimleri A.B.D.
- Güngör, K. (2015). Ekonomide İnsan unsuru (Kapitalizme Bir Eleştiri). *Ayrıntı Dergisi*, 3(28), 37–41.
- Güven, A. G. (1995). *Faizsiz Ekonomi Önerisinin İktisadi Kalkınma Perspektifinden İncelenmesi*. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Hatipoğlu, Z. (1967). *Para, Kredi ve Bankacılık*. İstanbul: Hamle Matbaası.
- Herbermann, C.G. (2014). *Catholic Encyclopedia*, Robert Appleton Company, New York, 1914, Retrieved October 27, 2022 from New Advent: <http://www.newadvent.org/cathen/11209a.htm>.
- Homer, S. and Sylla, R. (2005). *A History of Interest Rates* (4th ed.). New Jersey: John Wiley & Sons, Inc.
- Ilgaroğlu, M. C. (2019). İbn-i Haldun Düşüncesinde Sosyo-Ekonomik Değişme ve Ahlak. *Al-Farabi International Journal on Social Sciences*, 3(1), 10–16.
- İbn-i Haldun. (1990). *Mukaddime*. (Çev. Z. K. Ugan). İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Karakuş, A. (2006). *İslam Hukuk Kaynaklarındaki Faiz Kavramının Modern Ekonomi Anlamında Yeniden Değerlendirilmesi*. Kahramanmaraş: Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kazgan, G. (1993). *İktisadi Düşünce veya Politik İktisadın Evrimi*. 6. Basım, İstanbul: Remzi Kitapevi.

- Keynes, J. M. (1963). *Çalışma Faiz ve Para Hakkında Genel Teori*. (Çev. A. Erginay). Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları.
- Keynes, J. M. (2007). *The General Theory of Employment, Interest and Money* (3rd ed.). Cambridge: Cambridge University Press.
- Khan, M. A. (2017). *İslam İktisadına Giriş* (1. Baskı). İstanbul: İktisat Yayınları.
- Kılıçbay, A.K. (1968). *İktisadın Prensipleri*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Yayını. No: 327.
- Kızıltepe, K., ve Yardımcıoğlu, F. (2018). Diyanet Personelinin Faiz Hassasiyeti Üzerine Bir Araştırma. *İslam İktisadı Perspektifinden Faiz* adlı kitap içinde. (Ed. T. Eğri ve Z. H. Orhan), (ss. 277–335). İstanbul: İktisat Yayınları.
- Kuran, T. (1997). Islam and Underdevelopment: An Old Puzzle Revisited. *Journal of Institutional and Theoretical Economics*. 153(1), 25-41.
- Kureşi, E.İ. (1966). *Faiz Nazariyesi ve İslam*. (Çev. S. Tuğ). İstanbul: Ahmet Sait Matbaası.
- Kuyucak, H.A. (1960). *İktisat Dersleri*. 2. Basım. İstanbul: İsmail Akgün Matbaası.
- Küçükkalay, A. M. (2018). İktisadî Düşünce Tarihinde Faiz Kavramının Dönüşümü ve Düşünsel Meşrulaşmanın Dinamikleri Üzerine. *İktisadi Hayatta ve İslam'da Faiz* adlı kitap içinde, (Ed. R. Cici ve S. Sayar), (ss. 29–59). Bursa: Ensar Neşriyat.
- Mannan, M.A. (2022). *İslam'da Gelir ve Servet Dağılımı-2*. (Çev. B. Zengin, Tefvik Ömeroğlu) http://www.davetci.com/d_ekonomi/ekonomi_mannan_04.htm (Erişim: 03.09.2022).
- Oğuz, O. (1964). *Genel İktisat Teorisi Dersleri*. İstanbul: Sulhi Garan Matbaası.
- Özguven, A. (1991). *İktisat Bilimine Giriş*. İstanbul: Filiz Kitabevi.
- Özsoy, İ. (2022). Faiz. *TDV İslâm Ansiklopedisi* içinde. <https://islamansiklopedisi.org.tr/faiz>.
- Öztürk, F. (2008). *Bazı İslam İktisat Kaynaklarının Çağdaş İktisat Yönünden Değerlendirilmesi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Elazığ: Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Özyurt, H. (2015). *Para Teorisi ve Politikası*. Trabzon: Derya Kitabevi.
- Pıçak, M. (2012). Faiz Olgusunun İktisadi Düşünce Tarihindeki Gelişimi. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 1(4), 61–92.
- Piketty, T. (2014). Capital in the Twenty-First Century: a Multidimensional Approach to the History of Capital and Social Classes. *The British Journal of Sociology*, 65(4), 736–747. <https://doi.org/10.1111/1468-4446.12115>
- Samuelson, P.A. (1965). *İktisat*. (Çev. Y. Demirgil). Ankara: ODTÜ Yayını.
- Saraç, M. (2018). Temel Bir Ekonomik Sorun Olarak Faiz adlı kitap içinde (Ed. R. Cici ve S. Sayar). *İktisadi Hayatta Ve İslam 'da Faiz* (ss. 95–109). Bursa: Ensar Neşriyat.
- Sattar, Z. (1989). Interest-Free Economics and The Islamic Macroeconomic System. *Pakistan Economic and Social Review*, 27(2), 109–138.
- Savaş, V. F. (1963). *Keynes'in Genel Teorisi*. Eskişehir: İktisadi ve Ticarî İlimler Akademisi Yayını.
- Savaş, V. F. (1999). *İktisadın Tarihi*. 3. Baskı. Ankara: Siyasal Kitapevi.
- Seyidoğlu, H. (2012). *Faiz (Interest)*. http://www.metinberber.com/kullanici_dosyaları /file/F.doc (Erişim: 03.9.2022).

- Seyrek, İ., ve Mızırak, Z. (2009). Faiz Teorileri Üzerine Bir İnceleme: Finansal İstikrarsızlık Hipotezinin Temel Dayanağı. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (22), 383–394. Retrieved from <http://dergisosyalbil.selcuk.edu.tr/susbed/article/view/295>.
- Süleymanoğlu, İ. (2017). *Faizsiz Ekonomi Üzerine Bir Deneme*. Yüksek Lisans Tezi, Siirt: Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Şarkaya İçelloğlu, C. (2017). Finansal İstikrar ve Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası'nın Para Politikası Stratejisi, *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9 (20), 20-38.
- Taslaman, C. (2017). *Fitrat Delilleri* (1. Baskı). İstanbul: İstanbul Yayınevi.
- Taylor, John B. (1993), Discretion Versus Policy Rules in Practice, *Carnegie Rochester Conference Series on Public Policy*, 39, 195-214.
- Tevrat. (2022). *Tevrat*. <http://www.yolgosterici.com/tevrata> adresinden alınmıştır.
- Torun, İ. (2003). *Max Weber'de İktisadi Gelişme Düşüncesi*, İstanbul: Okumuş Adam Yayınları.
- Türkan, Y. (2019). *33 Soruda İslamî Finans ve Bankacılık*. Ankara: İmaj Yayınevi.
- Unay, C. (2000). *Genel İktisat*. Bursa: Ekin Kitapevi.
- Usury.(2022).http://wps.aw.com/aw_perloff_microecon_5/85/21983/5627864.cw/content/index.html (Erişim: 03.09.2022).
- Ülgener, S. F. (1981). *Zihniyet ve Din: İslam, Tasavvuf ve Çözülme Devri İktisat Ahlakı*. İstanbul: Derin Yayınları.
- Visser, W. A. M., and Macintosh, A. (1998). A short review of the historical critique of usury. *Accounting, Business & Financial History*, 8(2), 175–189.
- White, A.D. (1960). *History of the Warfare of Science with Theology in Christendom*, New York: Dover Publications.
- Yılmaz, E. (2021). *Kâr Payı ve Faiz Oranları Üzerine Nedensellik Analizi: Türkiye ve Malezya Karşılaştırması*. Yüksek Lisans Tezi, Bingöl: Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Zarakolu, A. (1968). *İktisat İlminin Temelleri*, Cilt: I, Ankara: Sevinç Matbaası.